

TĚLESNÁ KULTURA A ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ II

Vratislav Moudr

Fakulta sportovních studií, Masarykova Univerzita, Brno, Česká republika

Předloženo v listopadu 2010

Text přímo navazuje na článek *Tělesná kultura a životní prostředí*, který byl publikován v minulém čísle časopisu. Článek z pozic evoluční ontologie Josefa Šmajse zdůvodňoval tvrzení, podle něhož tělesná kultura ani tělocvičná aktivita nejsou funkčně zapojené do vývoje a stability přírodního systému, ale jsou naopak součástí růstového „metabolismu“ protipřírodně orientované kultury.

Cílem tohoto textu je z pohledu evoluční ontologie poukázat na různou míru i způsob protipřírodního působení tělocvičné aktivity, ale také načrtnout její „pro-přírodní“ potenciál. Autor si pomoci běžných obecných metod filosofie (analýza, syntéza, zobecňování, konkretizace, abstrakce, komparace, explikace atd.) všimá spojení tělocvičných aktivit s kulturou. Tělocvičné aktivity se v tomto smyslu liší tím, v jaké míře jsou destruktivní vůči přírodě a rovněž tím, zda je problémem jejich přímé či zprostředkované působení. Zprostředkované negativní důsledky tělesného cvičení pro přírodní systém jsou výsledkem (různě těsného) spojení s ekonomickým subsystémem kultury, který je v současnosti silně orientován na zvyšování všeobecné spotřeby. Potenciální „pro-přírodní“ orientace tělesné kultury by se podle autora mohla uskutečnit prostřednictvím určitého příklonu k původní přirozené funkci pohybu, kterou je emoční, kognitivní a behaviorální vrůstání živých systémů do přírodního prostředí. Autor tak dospívá k závěru, že cestou „pro-přírodně“ orientované výchovy a vzdělání („naturalizace“) by se tělesná kultura mohla v budoucnu zapojit do potřebné „biofilní“ rekonstrukce kultury.

Klíčová slova: evoluční ontologie; tělesná kultura; životní prostředí; kultura; příroda; pohyb; tělesná cvičení.

Evoluční ontologie (Josef Šmajš) chápe „bytí“ či skutečnost jako přírodní a kulturní evoluci, které jsou odlišné charakterem svých aktivit, tj. uspořádáváním svých struktur i výsledkem tohoto uspořádávání – uspořádaností, řádem,

strukturami či systémy. Z této podstatné (ontické) odlišnosti vyplývá destruktivní charakter kultury. Kultura je jako výsledek lidské aktivity otevřeným dynamickým systémem, jež pro vlastní zachování a růst nutně destruuje stabilitu staršího systému pozemské přírody, který veškerý život i kulturu umožňuje. Z pozic evoluční ontologie je tak možné vnímat spontánní lidskou aktivitu v kultuře (ve větší míře především v současné kultuře ekonomicky globalizované) jako protipřírodní a to i přesto, že může bezprostředně přinášet radost, pohodlí, blaho či zdraví jedinci nebo skupinám. Takový pohled jsem uplatňoval v předchozí části článku (Moudr, 2012) také vzhledem k aktivitě člověka uvnitř tělesné kultury. I když jsou tělocvičné aktivity v kultuře nezastupitelné a mají mimořádný význam pro tělesné i psychické zachování a vývoj jedinců či skupin i kultury, jsou takovými v důsledku jen tehdy, jestliže minimálně narušují přírodní, a tím i životní, prostředí (zdraví přírody).

Hodnota tělocvičné aktivity pro člověka a pro kulturu je proto v prostředí uspořádaném protipřírodně orientovanou kulturou různá. Sblížení by mohla přinést jen záměrná „biofilní“ rekonstrukce kultury, jejíž materiální i duchovní uspořádanost by umožnila podstatné zmírnění konfliktu mezi kulturou a přírodou. Takový záměrný pokus o větší adekvátnost obou systémů se neobejde bez „pro-přírodně“ orientovaného, výchovného a vzdělávacího úsilí, do kterého by se významně mohla zapojit také tělesná kultura.

RŮZNÁ MÍRA PROTIPŘÍRODNÍHO PŮSOBENÍ TĚLESNÝCH CVIČENÍ

Míra přínosu pohybu pro lidský organismus a na druhé straně pro systémy kultury je, jak už bylo v předešlé části textu naznačeno, různá. Význam pohybových aktivit pro různé systémy v „životním prostředí“ přetvořeného kulturou je určován dvěma faktory – potřebami stojícími za naším pohybem a podobou kultury (či charakterem jejího ekonomického „žaludku“¹), která je uspokojuje. Své potřeby můžeme dnes uspokojovat různým kulturním způsobem, který se liší tím, nakolik je zajímavý z pohledu ekonomického – nakolik je významný pro udržování a rozvoj kultury. Z tohoto hlediska je v oblasti TK jistě „nejvýznamnější“ subsystém sportu. Sport je pro svou schopnost vyvolávat silné emoce a zahltit psychické funkce člověka mediálně vhodným subsystémem TK. Jako takový přitahuje především sport vrcholový podnikatelské aktivity svobodného trhu, jehož vliv podobu sportu formuje a to také výrazně negativně (etické a výchovné problémy, agrese, doping, korupce aj.). Spolu s tím ovšem také sport v zesilující se zpětnovazebnosti působí na formování nadřazených systémů TK a kultury prostřednictvím formování lidských „subjektů“, které jsou jejich součástí.

¹ Josef Šmajš přirovnává ekonomiku k žaludku kultury (srov. Šmajš, 2010, 128).

Naše sportovní činnost je tak na osobní rovině přínosná v kompenzování potřeby pohybu, vzrušení a soutěživosti, v rozvoji motivačně-volních, charakterových, emočních, a jiných schopností a dovedností, v udržování funkčního stavu svalového, kosterního či kardiovaskulárního systému i v umožnění slušné obživy, vysokého sociálního statusu a prestiže atd. Vedle toho má tato činnost také v různé míře negativní vliv jak na sportovce (např. dlouhodobý stres či jednostrannost rozvoje, která může vést k deformacím tělesným, psychickým i mravním), tak také na přírodní, potažmo životní, prostředí. A to v té míře, v jaké je sportovní činnost díky motivaci sportovců a diváků integrována do růstového metabolismu protipřírodní kultury.

Z tohoto pohledu je například patrný rozdíl v ekonomické efektivitě a dopadu na životní prostředí mezi zápasem okresního přeboru v kopané mladších žáků a finálovým zápasem ligy mistrů. Obou zápasů se účastní stejný počet aktivních hráčů. Mládežnickému zápasu ovšem nevěnuje svoji pozornost 100 tisíc diváků na stadionu a 150 miliónů u obrazovek. Vesnický „svatostánek“ není energeticky náročný jako větší továrna a do jeho sedadel se tisíce diváků nevypraví letecky i jinak. Co je ale největší zátěží životního prostředí v případě takového „podniku“, jakým je (nejen finálový) zápas ligy mistrů, je roztáčení spotřební mašinerie pomocí reklamy. Sportovní událost tohoto typu ovlivňuje spotřební chování miliónů diváků a je proto mimořádně efektivním prostředím pro obchodní investice. Spotřební chování lidí přitom není omezeno žádnými přirozenými limity a může tak kypět neomezeně. Toho pochopitelně využívají podnikatelské subjekty, které díky reklamě vzbuzují sekundární nebiologické potřeby a spotřební chování zaměřené na zboží a služby, které jsou z hlediska zachování života postradatelné. V důsledku toho se šplhají do astronomických výšin nejen finanční odměny všech bezprostředně zúčastněných, ale také náklady na nákup vstupenek či vysílacích práv. Všechny náklady na takový „svátek“ mohou být zaplacený jen z bohatství či energie, které kultura prostřednictvím výroby i produktivních sil diváků (spotřebitelů) vytváří z původního bohatství či uspořádanosti struktur přírody. Při přeměně těchto struktur na materiální a energetické „zdroje“ a při jejich spotřebě a stárnutí vzniká navíc „odpad“ – čili něco, co jen příroda může zpětně přeměnit ve svou uspořádanost, ale bohužel to nedokáže ani zdaleka tak rychle, jak bychom potřebovali – tedy tak rychle, aby toto tempo stačilo našim rostoucím potřebám².

² EO zdůrazňuje, že nic takového jako volné zdroje pro fungování a růst kultury (ekonomiky) na přirozeně uspořádané Zemi neexistuje. To, co se nám mylně jeví jako pro lidskou společnost připravené zdroje, jsou přirozené struktury vytvářené dlouhou biotickou i abiotickou evolucí. I kdyby tomu tak bylo a i kdyby byly tyto zdroje nevyčerpatelné, „...pak narážíme na nepřekonatelnou *územní bariéru* hospodářského růstu – podobně jako živá příroda, ani

V obou případech tu máme stejnou hru, i když různé „divácké kvality“, se stejným počtem hráčů. Význam jejich vlastního pohybu pro ně samé je srovnatelný (jestliže odhlédneme od finanční odměny, sociálního ocenění, případně kvality zážitku apod.). Podstatný rozdíl je ve vnější dimenzi významu pohybu těchto hráčů. Pohyb mladších žáků ani pohyb profesionálů nenese význam pro přírodní systém, není funkčně zapojen do jeho udržování. Druhý z nich ho však destruuje mimořádným a komplexním způsobem.

Manageři, hráči, trenéři, rozhodčí i diváci jsou součástí ničení přírodních struktur – redukce přírodního řádu. Každý profesionální sportovec, který je doslova nasazen do první linie tohoto boje a aktivně spoluvytváří takovou událost s mimořádně širokým kontextem, by si měl být vědom toho, že je jeho podstatnou součástí a proto i podstatnou součástí výrobně-spotřebního průmyslu, součástí destrukce přírodního a tím i životního prostředí – součástí ohrožování kultury. Sportovci mohou být navíc podstatnou součástí destrukce přírody také prostřednictvím vlády pořadatelské země, jestliže se, byť nezáměrně, podílí na její propagaci. V tomto smyslu není možné považovat sport za nezávislý na hospodářství a politice. Sportovec a jeho pohyb je součástí nejen jeho vlastní historie sportovního usilování či „svobodné“ seberealizace, ale také ekonomického a politického kontextu, do kterého je zasazen. Pohyb může mít význam nejen pro vlastní úspěch, ale i pro úspěch dalších obchodních a politických subjektů včetně těch, které nejvíce poškozují přírodní prostředí. Není potom možné považovat olympijské hry za ekologicky prospěšné jen proto, že se kvůli jejich pořádání na krátký čas zlepšilo místní ovzduší pro záměrnou odstávku továren. Podobně není ani možné považovat olympijské hry za ekologicky prospěšné jen proto, že využívají úspěšnějších moderních stavebních i jiných technologií, ale do efektivního a rostoucího drancování Země jsou zapojeny jiným způsobem³.

Doposud jsem se věnoval oblasti sportu, ve které je nejzřetelněji patrná rozdílná míra protipřírodního působení našeho pohybu. Tato míra je dána stupněm integrovanosti do růstového metabolismu protipřírodní kultury. I sport může být

odlišně uspořádaná kultura nemůže ve světě, jemuž vládne entropie, pouze stavět, musí i bourat, opravovat, předělávat, průběžně reprodukovat svůj umělý systém. Každý stavební materiál se použitím částečně zničí, protože jeho přirozená reprodukce není možná, nebo je příliš pomalá, musí se vyřazovat a někde ukládat. Zejména rozsáhlá rychle rostoucí kultura nemůže čekat, až přirozené rozkladné procesy přírodní materiál z kulturních konstrukcí znovu recyklují“ (Šmajš, 2010, 142).

³ V tomto smyslu je nedostatečná snaha o ekologicky šetrnější realizaci Olympijských her, jež má svůj počátek (1992) v reakci Olympijského hnutí na výzvu Světové konference o životním prostředí adresované veřejnosti k ochraně životního prostředí a k přijetí strategie „trvale udržitelného rozvoje“. Ekologické koncepce jsou od té doby součástí kandidatury a mají hrát roli při výběru pořadatelské země (Pollert & Doležal, rok neuveden).

pro přírodu destruktivní minimálně. Stejně tak mohou být v různé míře nešetrné také tělocvičné aktivity, které spadají do subsystémů tělocvičné rekreace a tělesné výchovy. Spolu s tvrzením, že každá kultura je protipřírodní však také platí, že veškerá naše tělocvičná aktivita je protipřírodní. Nejen tím, že je nutně svojí funkcí více či méně integrována do metabolismu kultury jako celku, ale také tím, že škodí přírodě místně, přímo. V obou případech má důležitou úlohu technika.

Veškerá technika potřebná a „spotřebovávaná“ k pohybovým aktivitám či tělesným cvičením je živena látkou a energií, která je vestavěná či zpředmětněná ve strukturách živé i neživé přírody. Pro výrobu, provoz i likvidaci rychle entropizující techniky je nutné tuto energii a látku „vytěžit“ rozložením přírodních struktur – násilnou redukcí přírodní informace (Šmajs, 2010). Spolu s tím ovšem redukuje přírodu a její struktury také přímým působením techniky. Podobně jako v době vzniku první techniky i dnes si díky ní přivlastňujeme ekologické niky přírodního prostředí pro sebe, ačkoli z jiných než výhradně biologických potřeb. Technika nám poskytuje výhodu v soutěži s ostatními živými systémy, které tyto niky obývají, a kterým jsou adekvátně vývojově přizpůsobeny (Šmajs, 2008). Příroda bez větší ztráty na své celkové uspořádanosti unesla lokální osrůvky rané kultury s technikou převážně biotickou. Dlouhodobě však nemůže unést silně integrovanou a globalizovanou spotřební kulturu, jejíž tělo je tvořeno především několikanásobně efektivnější technikou abiotickou⁴.

Hromadný způsob rekreace dnešního člověka je proto vedle ekonomické integrovanosti do růstu kultury nebezpečný také z důvodu jeho přímého destruktivního působení. Hromadným způsobem tělocvičné rekreace ve spojení se snahami o expanzi do dosud kultuře zapovězených oblastí snižujeme vzácnou uspořádanost – hodnotu – často těch nejcennějších míst naší přírody. Tedy nejen komerční sport, ale také například tělocvičná aktivita v rámci rekreace nevratně redukuje přírodní živé i neživé systémy, a tak poškozují životní prostředí. Naši tělocvičnou rekreací na lyžařských svazích, u vodních přehrad a koupališť, na horských loukách či lesních lanových drahách škodíme místnímu ekosystému a to působením techniky jako jsou lyže, motorové čluny, kola, sněhová děla, rolby, vleky, dopravní prostředky, infrastruktura aj.

Neuvědomujeme si, že rekreaci v zachovalém přírodním prostředí si na jedné straně pomáháme od individuálních i skupinových problémů, které nám přináší život v kultuře, ale na straně druhé tyto problémy způsobujeme tím, že redukuje-

⁴ Technice EO rozumí jako nejaktivnější součásti společenské materiální kultury – je způsobem či postupem, jak využívat přírodní struktury a síly pro kulturní účely, jak přírodě vnucovat lidskou vůli. EO rozlišuje techniku abiotickou (linie nástroj – stroj – automat) a biotickou (lidské bytostné síly – síly, procesy a vlastnosti prvků živé přírody – klonování, biotechnologie, genové manipulace) (viz např. Šmajs, 2008).

me přírodní prostředí a podílíme se na vytváření stále se rozvíjícího a komplikujícího protipřírodního systému kultury. Při hodnocení tělocvičných aktivit je tedy potřebné zohlednit míru a způsob propojení s kulturou a s její technikou – s technosférou. Z tohoto pohledu jsou vhodnější formy tělesných cvičení, jež nejsou silně komerčně využívané a jejichž uskutečňování si zároveň nevyžaduje energeticky náročnou spotřební techniku, která podléhá rychlému zastarávání, dopravní prostředky, které nás za cenu produkce ohromného množství odpadu jen dopraví na kýžené místo apod. Při takovém hodnocení musíme tedy zvažovat význam tělocvičné aktivity pro naši vlastní organizovanou strukturu, pro uspokojení našich potřeb, které jsou z hlediska našeho zachování a štěstí nezbytné a význam takové aktivity pro růst protipřírodní struktury kultury, který si vyžaduje neomezené produkce a spotřebovávání zboží a služeb.

BIOFILNÍ POTENCIÁL TĚLESNÉ KULTURY

Individuální hodnocení veškerých našich aktivit je ovšem vždy ve vzájemném vztahu s hodnocením těchto aktivit nadosobním celkem kultury. Tímto kulturním hodnocením mám na mysli různý význam té které aktivity pro aktuální strukturu kultury. Zmírnění destruktivního vztahu kultury k přírodě má proto podle EO (Šmajš, 2008) přinést teprve lidská záměrná a racionální transformace kultury do její biofilní podoby⁵. Jen kultura, jejíž metabolismus bude skromný, jejíž kvalita či uspořádanost bude „růst bez růstu“ náročné materiální struktury, bude dlouhodobě udržitelná⁶. Bude dlouhodobě udržitelná totiž jen tehdy, umožní-li dlouhodobou stabilitu přírodního potažmo životního prostředí, které zaručuje stabilitu či zdraví lidskému druhu.

Přeměna kultury do její biofilní podoby nebude snadným úkolem především proto, že si vyžaduje vědomou, záměrnou snahu o překonání kulturně zpředmětněné přirozené tendence člověka k „útočné adaptivní strategii“ k účelovému přisvojování přírodních struktur (Šmajš, 2008, 136)⁷. Samostatná aktivita menší

⁵ „Biofilní“ podoba kultury má být její uspořádání, jež respektuje a ochraňuje přírodu.

⁶ V procesuálně chápané skutečnosti, kde je „jsoucno“ dočasným systémem, není patřičné uvažovat o trvalé udržitelnosti či trvalém růstu. Dočasnost kultury je navíc podmíněna dočasnou stabilitou specifických biologických podmínek lidského života, jejíž rozvrat ovšem současná kultura sama podstatně urychluje.

⁷ Útočná adaptivní strategie je podle Josefa Šmajše (2008) součástí lidské biologické přirozenosti, je geneticky předepsaná. Protipřírodní charakter tradiční kultury je pak výsledkem spontánního procesu prosazování této lidské přirozenosti. Vzhledem k nezměnitelnosti lidské přirozenosti musí být biofilní kultura formována informačními a hodnotovými změnami uvnitř genomu systému kultury – změnami duchovní kultury. EO tedy nechce měnit přirozenost člověka, ale kulturu.

části veřejnosti proto zůstává neefektivní. V tomto smyslu často volené násilné metody extrémistů či zástupců hlubinné ekologie, i když mohou vést některé lidi k zamyšlení nad situací a vztahem svého vlastního chování k přírodnímu prostředí, vzbuzují u většiny veřejnosti spíše odpor a tím myšlenku nutné ochrany přírody poškozují. Také už bylo řečeno, že k proměně kultury není možné dojít ani cestou přímého řízení přes odpor veřejnosti – stávající vnitřní informace kultury. Samotné ekologické zákony a sankce, které zdůrazňují umírnění ekologové proto rovněž nevedou k řešení, jsou stále snadno nepřipravenou veřejností obcházené a obstruované a jejich zavádění je příliš pomalé.

Biofilní přeměna kultury je podle EO závislá na paradigmatické změně nahlížení veřejnosti i jejích politických zástupců na vztah přírody a kultury. Aby se mohla změnit materiální struktura kultury, musí se proměnit její vnitřní informace – kultura duchovní. Jestliže budeme chtít lidský druh a kulturu uchovat, bude zapotřebí zbavit se odvěké hrdosti a pocitu nadřazenosti člověka za jeho kulturní tvořivost. Bude naopak nutné k člověku a kultuře přistupovat kriticky⁸. Člověk totiž není výjimkou mezi ostatními živočichy – je druhově sobecký a jeho poznávání je proto omezené. Jím vytvářené kulturní struktury proto neodpovídají jemnosti struktur starší poznávací aktivity – přírodní evoluce. Vznikají jen díky tomu, že člověk dokáže živé i neživé struktury přírody uměle rozkládat a využívat druhotně jejich látku a energii. Přírodě neadekvátní a přírodou se živící produkty kultury proto (stejně jako její odpad) přírodu ničí a zatlačují. Rozloženou přírodní informaci živých i neživých systémů však ani ona, ani příroda sama, nedokáže rekonstruovat⁹.

Takové povědomí či znalost má být obsaženo v „ontologickém minimu“ – v jakési nezbytné sumě poznatků, kterou si má osvojit nejširší veřejnost (viz např. Šmajs, 2008). Historický pokus o záměrnou a racionální změnu „predátorské strategie kultury“ musí být tedy podmíněn veřejným povědomím o skutečné povaze konfliktu přírody a kultury. Jedině pomocí vzdělání je možné změnit vnitřní informaci kultury. Taková snaha se však dostává, a bude dostávat, do rozporu se „setrvačným“ působením stávající duchovní kultury. Přičemž velkou roli v tomto působení mají masové sdělovací prostředky a reklama. I zde bude muset zasáh-

⁸ „Nynější kulturu jsme my lidé od počátku vysoce cenili proto, že byla naší druhovou pýchou, naším jedinečným historickým výtvozem. Toto hodnocení hájila nejen filosofie a věda, ale také běžné myšlení, společenská praxe a politika. Chceme-li však překonat dnešní globální konflikt kultury s přírodou, musíme povýšení kultury nad přírodu (včetně subsystémů ekonomiky a technosféry) z pozice nového biofilního paradigmatu kritizovat. Povýšení systému kultury nad přírodu musíme kritizovat pro jeho *principiální* nesprávnost“ (Šmajs, 2010, 133).

⁹ Přírodní konstrukční proces – evoluce – potřebuje totiž čas i specifické podmínky k vytvoření té které struktury.

nout vhodně zvolené zákonodárství. Politika už tedy nebude moci vykonávat roli jen jakési služebné ekonomiky a jejích zájmů. Hodnoty člověka už totiž nebude možné odvozovat z „nadosobního systémového zájmu“ (Šmajš, 2010, 132) kultury o vlastní růst. K transformaci kultury bude zapotřebí nejen to, aby si politici osvojili povědomí o destruktivním charakteru současné kultury, ale také to, aby jejich rozhodování podléhalo kontrole a požadavkům stejně poučené veřejnosti. V tomto smyslu tvrdí Josef Šmajš (2010), že potřebujeme demokracii, která nebude v područí krátkozrakých mocenských zájmů politiků, demokracii, která nebude respektovat jen člověka a jeho zájmy, ale spolu s tím také celek pozemského života, přehlíženou „subjektivitu Země“.

K přijetí nového kulturního paradigmatu nebude jistě stačit jen čistě racionální poučení o povaze skutečnosti. Přijetí nového obrazu světa je také citovým přijetím. Do značné míry je proto podmíněno citovou a estetickou nastaveností pro přírodu. Základy citových vazeb s přírodou jsou nám dány fylogeneticky – jako živým organismům nezbytné hodnocení vlastností, vztahů a událostí struktur naší ekologické niky. Podstatné pro konkrétní podobu těchto vazeb však je rozvinutí či naplnění těchto vazeb spontánní zkušeností jedince v konkrétním životním prostředí. Lidský jedinec dnes ovšem – prostřednictvím nejen prosté zkušenosti ale také záměrného vzdělávání a výchovy – vrůstá do životního prostředí, které je uspořádané kulturně. Dokonce ani primární citové vazby k blízkým příslušníkům jeho živočišného druhu nejsou případem spontánního vrůstání či strukturálního spojování jeho osobnosti s přírodou. Členové rodiny, stejně jako všichni lidé dnes, nejsou skutečnými přírodními bytostmi, ale kulturními subjekty. Ačkoli jejich osobnosti¹⁰ vyrůstají z přírodou fylogeneticky konstruovaného těla, jsou výsledkem i prostředkem socializace – ontogenetické adaptace v prostředí kultury nikoli přírody. Tito blízcí druzí nás kognitivně, citově a motivačně neuvádí do prostředí přírody, ale kultury. „Přirozené“ prostředí dítěte i jeho rodičů netvoří dnes půda, rostliny a živočichové, domovská krajina a podnebí, ale zejména vůči přírodě stále sterilnější prostředí měst a bytů. V takovém životním prostředí už není k zachování vlastního života bezprostředně nutné osvojovat si přirozené interakce s přírodou. Pro aktivního lidského jedince v kultuře a jeho adekvátní reakce už není nutné, či jeho životu přirozené, aby si osvojoval a hodnotil tvary a události přírody, ale naopak kultury – není například důležité znát a prožívat chování živočichů, ale chování osobního počítače¹¹. S tím souvisí také skladba

¹⁰ Jak už bylo vysvětleno, osobnost či „duch“, chápu spolu s EO jako systémový výsledek (na přirozené neuronální poznávání navazující) sociokulturní informace (sociokulturního poznávání).

¹¹ Z hlediska adaptability na život v kultuře by dnes zrovna tak nebylo neadekvátní například ani přesvědčení o tom, že vajíčka vznikají v supermarketu.

sebepečení a motivační zaměřenosti dnešního člověka. Skupinové (společenské) ocenění a s tím i personální sebehodnocení těch, kteří jsou zdatní – dobře adaptovaní na umělé podmínky kultury bude pravděpodobně vyšší. V takto nastaveném světě nejsou zkrátka adekvátní interakce těla ty, které zabezpečovaly ekvilibraci v prostředí přírodním, ale ty, které ji umožňují v kultuře. Toto kulturní přerušení vazeb s přírodou je jednoduše narušením obecné interakce s ní. Je narušením normální ontogeneze člověka, narušením adekvátního prožívání a chování – adekvátního struktury vlastního biologického organismu i přírody.

Důsledky, které má časná citová deprivace potřeby důvěrného kontaktu s přírodou na osobnost člověka¹², se ale dají těžko odhadovat i zkoumat. Je ale zřejmé, že takové důsledky se budou týkat jak samotných osobností, tak jejich vlivu na podobu kultury. Tradiční psychologie problém vlivu přírodního prostředí na zdravý vývoj jedince netematizuje a věnuje se především mezilidským vztahům a konfliktům v kultuře (společnosti). Ekopsychologie tento problém může uchopit jen spekulativně, a protože nevychází z jednotných filosofických východisek, zůstává myšlenkově roztržena. Co je ale ekopsychologům společné, je právě zdůrazňování vzájemné souvislosti mezi narušenou psychikou a narušenou přírodou. Tak například Paul Shepard (1995) tvrdí, že díky vytrženosti z druhově přirozeného prostředí dochází k mrzačení ontogeneze, jež se projevuje nezralostí. Tato nezralost se potom promítá do snů o onnipotenci, egocentrismu, tendence bavit se za každou cenu, odmítání odpovědnosti a důrazu na absolutní svobodu, což jsou jevy charakteristické pro ještě nedospělé jedince. Tato nedospělá či nezralá populace nemá pochopitelně zájem o převzetí zodpovědnosti za ničení přírody.

I když necháme stranou hypotézu o nezralosti osob vyrůstajících v prostředí kultury, zůstává patrný posun v prožívání i chování dnešních dětí (srov. např. Strejčková, 2005; Krajhanzl et al., rok neuveden). Málo známá příroda bez mnoha výrazných pohybujících se podnětů se pro stále více z nich zdá být nudná. Často k ní ale také cítí odpor a štítí se jí. Realitu kultury, včetně té virtuální, děti vnímají převážně jako zajímavější a příjemnější. Není už například trestem, jestliže děti nemohou ven ze svých pokojů, ale to, že nemohou trávit volný čas u počítače. V městském prostředí navíc mizí možnosti spontánní a emočně poutavé činnosti, která by konkurovala té, jež se odehrává v bytě na obrazovce počítače či televize. S růstem kultury totiž ve městě ubývá místo jak pro přírodu, tak také pro spontánní činnosti malých vrstevnických skupin v ní. Na mnoha městských zdánlivě nevyužitých místech, jako vnitrobloky, zahrádky a zapomenuté plácky vyrostly nové budovy, parkoviště či v nejlepším případě normovaná hřiště. Volný čas dětí je vyplněn nadměrným počtem interiérových kroužků a mimoškolních

¹² Takováto deprivace by se svými důsledky mohla v mnohém podobat vytržení dítěte z citových vazeb s biologickou matkou.

aktivit pod odborným dohledem. Nabídka různých druhů takové aktivity, která málo odpovídá spontánní, tvořivé a emotivně nabitě činnosti v přirozeném prostředí se množí s rostoucí rodičovskou poptávkou po „produktivním trávení volného času“ – tedy po činnostech, které děti vhodně připraví na život v kultuře. Příroda se tak stále více stává prostředím, kterým se musíme jen nutně přesunovat na místa naší naplánované aktivity, prostředím, které tvoří jen kulisu kulturním aktivitám či prostředím, které je předmětem pouze našich teoretických úvah. Čím dál méně je ale příroda subjektem, který přirozeně vzbuzuje pocity jako – úžas, obdiv, úcta, pokora, soucit či účast.

Zdá se, že například výsledky výzkumu Emílie Strejčkové (2005, viz také Buchtová, 2009) potvrzují, že stále ubývající možnosti přímého kontaktu člověka s přírodním prostředím stojí za negativními důsledky jak pro schopnost člověka uchovat přírodní bohatství, tak pro zdravý psychický a tělesný vývoj jedince. Počátky tohoto odcizování jsou vysledovatelné už u dětí mladších tří let, přičemž toto období je považováno za citlivé pro vytváření vztahu dětí k přírodě – pro rozvíjení a využívání psychických a fyzických předpokladů života v přírodě. Přímý kontakt s přírodou a domovskou krajinou totiž vytváří v raném věku bazální důvěru k ní. Osobní kladné prožitky jsou potom základem pozitivních citových vazeb k přírodě. Tento kontakt je navazován často prostřednictvím hry. Hra, a především hra pohybová, je původní spontánní interakcí s přírodou – je základním prostředníkem poznávání prostředí. Proto je hra klíčovým zdrojem informací a emocí spojených s naším okolím a námi samotnými. Děti bez časté pozitivní zkušenosti tohoto druhu nehodnotí přírodu tak pozitivně a jsou k ní také méně citlivé než děti, které tuto prostou zkušenost mají (Krajhanzl et al., rok neuveden). Proto je zásadní navrátit člověku, a především dětem, příležitost k úžasu nad přírodou a ke kladným prožitkům v ní. A právě tady se ukrývá biofilní potenciál TK.

Mimořádně šetrnými pohybovými aktivitami v přírodě, by mohla TK zachovat podmínky, které se přibližují normální ontogenezi a které umožňují navazovat také adekvátnější komunikaci mezi kulturou a přírodou. Vývoj jedince v prostředí, jež se podobá původnímu prostředí přírodnímu, je přínosný pro tohoto jedince samotného, ale může být přínosný také pro vhodnější podobu kultury. Ontogeneze, při které jsou záhy přerušeny citové vazby k přírodě a naopak jsou navazovány s umělým prostředím přítomné kultury, je důvodem mnoha psychických i tělesných problémů, ale je také jedním z faktorů, který přispívá k ohromné obtížnosti změny duchovní kultury, změny postojů, které by byly biofilní. TK by se mohla přihlásit k přirozené funkci pohybu, kterou je vzájemná interakce systémů přírody a spojit v sobě obě roviny významu, který pohyb nese. Smyslem či významem TK by mělo být nejen přispívat k udržování zdraví a normálního

vývoje člověka. Tento svůj význam totiž může plnit jen tehdy, jestliže bude také přispívat k udržování zdraví a normálního vývoje přírody – potažmo životního prostředí.

K tomu bude zapotřebí ale také to, aby pozemská příroda byla vnímána jako dynamický systém s vlastní subjektivitou a tvořivým vývojem, strukturováním – s vlastní hodnotou. Hodnotou, kterou musí lidský druh zakomponovat do kultury na nejvyšší místo v jejím hodnotovém žebříčku, chce-li se zachovat. Ani kultura tělesná nemůže nadále přistupovat k přírodě jen jako k věčnému prostředí, do kterého je možné beztestně vystavět umělé arény, jako ke kulise, ve které se jen odehrávají pro ni podstatné tělocvičné aktivity – ať už je to fotbalový zápas či teambuilding. Ani kultura tělesná nemůže přírodu chápat jako soubor podmínek a sklad materiálu, který je určen člověku a jeho zábavě. Hodnota tělesných cvičení nemůže být proto odvozená z nadosobního zájmu kultury o svůj vlastní růst, ale musí se přiklánět k hodnotám přírody a života jako celku. Není proto dlouhodobě možné, aby význam tělesných cvičení určovala ekonomika – žaludek kultury, který si vybírá jen to, co je pro kulturu výživné. Není dlouhodobě možné, aby motivaci k tělesným cvičením stále více formoval výkon, společenský úspěch a finanční zisk. Pro přijetí biofilní transformace kultury bude totiž nutné, abychom přistupovali kriticky nejen k člověku a kultuře, ale také k jejím subsystémům – tedy také ke kultuře tělesné.

Bylo už řečeno, že potřebujeme nový typ demokracie, která bude formovat kulturu do její biofilní podoby navzdory jejímu ekonomickému nutkání k růstu. Chtělo by se říci, že poprvé v historii musí být k řízení globální kultury, která trpí mimořádnou nadváhou, povolán místo nadmíru roztaženého žaludku poučený mozek s kritickým myšlením, sebereflexí a svědomím, který bude mít dost silnou podporu celého těla k doživotní redukční dietě – změně životního stylu. Nová podoba kultury musí kromě jiného napravit „nesmyslný“ nedostatek nezáměrného pohybu člověka – měla by navrátit do našich životů běžnou námahu nezáměrných pohybových aktivit, včetně fyzické práce, které by záměrná tělesná cvičení doplňovala a kompenzovala tím nerovnoměrné zatížení těla. Vhodným způsobem návratu běžné námahy se zdá být například omezení osobní i hromadné motorizované dopravy ve městech a vytvoření podmínek pro využívání pěšího a cyklistického způsobu pohybu. Vedle toho bude nutné, aby biofilní kultura vyčlenila značné území pro samovolný rozvoj přírody, do kterého nebude ona – a tedy ani kultura tělesná – zasahovat. To, stejně jako omezení nejagresivnějších forem kulturních, potažmo tělocvičných, aktivit k přírodnímu prostředí a vybudování podmínek pro nezáměrnou i záměrnou pohybovou aktivitu, není v moci jednotlivců, ale občanů zodpovědné politiky.

Současné tempo ničení a zatlačování přírody je zřetelné také v našem regionu. K ilustraci rychlosti expanze kulturní a ubývání přírodní uspořádanosti dobře poslouží zpráva Příroda a krajina České republiky bývalého ministra pro životní prostředí Ladislava Mika (Miko & Hošek, 2009). Podle této zprávy ubývala v uplynulých dvaceti letech volná krajina tempem 10 hektarů denně, přičemž v posledních dvou letech dokonce tempem 19 hektarů denně. Relativně dobře zachovaných biotopů je v ČR podle této zprávy jen 17%. Z této zprávy také vyplývá, že hlavním důvodem je urbanizace krajiny.

ZÁVĚR

V obou částech textu jsem vycházel z evoluční ontologie, která představuje pokus o nově pojatý ontologický model skutečnosti. Snaží se o vřazení svěbytného „jsoucna“ – kultury – do filosofické teorie „bytí“ a tvrdí, že kultura je dynamický systém s vnitřní informací (duchovní kulturou), který svým vývojem destruuje starší systém pozemské přírody (biosféru) a s ním také podmínky pro život člověka i kultury. Existence a evoluce systému kultury je zachovávána kulturní lidskou aktivitou, jež zprostředkovává z přírody „vytěženou“ látku, energii i informaci¹³. Takový popis reality umožňuje překročit antropocentrickou omezenost dosavadní ontologie, využít poznání přírodních i společenských věd a originálně nahlédnout příčinám problémů dnešního světa včetně problémů environmentálních.

V první části článku (*Tělesná kultura a životní prostředí I*) jsem rozpracoval evolučně-ontologické pojetí člověka a jeho aktivity směrem k souvislostem s kulturním subsystémem tělesné kultury. Spolu s tím jsem vnímal tělesná cvičení a pohybové aktivity jako specifické kulturní (umělé, tj. nepřirodní) aktivity kulturou socializovaného člověka. Taková aktivita už nemůže být funkční součástí evoluce globálního ekosystému Země, ale podílí se naopak na překotné expanzi umělého protipřírodně orientovaného těla kultury. I když tedy přináší pohybová aktivita v kultuře bezprostřední hodnotu pro její subjekt a kompenzuje kulturou zapříčiněný nedostatek přirozeného pohybu, zároveň se také na tomto nedostatku – a na stále se zhoršujícím životním prostředí a zdraví lidí – zprostředkovaně podílí. Míra tohoto podílu je daná především tím, nakolik tělesná kultura spolupracuje s dnešní neoliberálně globalizovanou ekonomikou (kulturou) na jejím nekontrolovaném růstu. Tělesná kultura by mohla navázat na původní biologický

¹³ V případě vnitřní informace kultury (duchovní kultury) nejde o její vytěžení v pravém slova smyslu, ale o její „čtení“ z přírody. Toto čtení je ovšem nutně chybné („zkreslené“) kvůli tomu, že přírodní evoluce musela nastavit lidský poznávací aparát tak, aby účelně sloužil adaptaci v jeho specifické nise přirozeného prostředí, nikoli pro poznání celé skutečnosti (viz např. Šmajs & Krob, 2003, 269).

význam pohybu, jímž bylo udržování funkčních vztahů a struktur biosféry jako celku. Mohla by se zapojit do „biofilní“ transformace kultury. Jen pokud kultura nebude příliš narušovat stabilitu či „zdraví“ přírody, umožní dlouhodobé zachování životního prostředí člověka i kultury.

Ve druhé části (*Tělesná kultura a životní prostředí II*) jsem se snažil ukázat, že míra protipřírodní orientace té které pohybové aktivity je daná právě tím, nakolik je důležitá (přináší význam) pro rozvoj protipřírodně orientované kultury. V tomto smyslu je nutné hodnotit ji podle širšího kontextu, tj. z hlediska její integrace do kulturních struktur, kterým tento význam přináší. Zároveň s tímto nepřímým působením tělesná kultura destruuje přírodu přímo – svojí technikou. Veškeré materiální tělo kultury, jež se i díky pohybové aktivitě rozrůstá, potřebuje látku a energii z přírody – z jejich jedinečných evolučně uspořádaných struktur. Společnost si podivuhodně dlouho nepřipouští, že její rostoucí bohatství, její ekonomický růst pochází z nevratné destrukce bohatství přírody. Stále rostoucí výroba je podmíněna rychlým zastaráváním a také čím dál větší spotřebou společnosti. Nejefektivnější protipřírodní aktivitou tělesné kultury je proto rozdmýchávání potenciálně nekonečných sekundárních potřeb, tj. spotřebního chování lidí. Cesta ke změně – k dlouhodobému zachování člověka a kultury – vede přes globální změnu kulturní strategie, přes obrat od „predátorského“ k „biofilnímu“ paradigmatu. Taková změna si vyžaduje změnu chování i hodnot veřejnosti, vyžaduje patřičné poznání i emoční hodnocení situace. Změna se musí krom jiného týkat politiky, která by měla být více zodpovědná svým občanům. Tyto a další náročné, komplexní změny včetně těch, které přinesou více pohybu do našich životů, se neobejdou beze změn ve vzdělávání a výchově. A právě tady může být důležitá role tělesné kultury. Ta totiž svými výchovnými pohybovými aktivitami, hrou, může vést děti přirozeně nejen k nezbytné socializaci a k péči o zdraví, ale v citlivém období ontogeneze také k jejich „naturalizaci“.

REFERENČNÍ SEZNAM

- Buchtová, B. (2009). K potřebě obratu ve vzdělávání studentů ekonomických oborů. In M. Timko (Ed.), *K problému ontologie kultury* (pp. 80–84). Brno: Tribun EU.
- Krajhanzl, J. et al. (rok neuveden). *Děti a příroda: prožívání a zkušenosti*. Retrieved 15. 7. 2010 from the World Wide Web: <http://www.vztahkprirode.cz/soubory/Deti%20a%20přiroda.pdf>
- Miko, L., & Hošek, M. (2009). *Zpráva o stavu přírody a krajiny České republiky*. Retrieved 16. 8. 2010 from the World Wide Web: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/přiroda_krajina_2009/\\$FILE/OZCHP-Zprava_o_stavu_přirody_a_krajiny_CR-20091130.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/přiroda_krajina_2009/$FILE/OZCHP-Zprava_o_stavu_přirody_a_krajiny_CR-20091130.pdf)

- Moudr, V. (2012). Tělesná kultura a životní prostředí I. *Tělesná kultura*, 35(2), 107–124.
- Pollert, J., & Doležal, T. (rok neuveden). *Olympismus a ekologie*. Retrieved 20. 6. 2010 from the World Wide Web: http://www.olympic.cz/public/img/dokumenty/olympismus/olympismus_a_ekologie.pdf
- Shepard, P. (1995). Nature and Madness. In T. Roszak, M. E. Gomes, & A. E. Kanner (Eds.), *Ecopsychology* (pp. 21–40). San Francisco: Sierra Club Books.
- Strejčková, E. (2005). *Anotace výsledků projektu „Výzkum odcizování člověka přírodě“*. Praha: Ministerstvo životního prostředí.
- Šmajs, J. (2010). Ekonomika a příroda – filosofická reflexe problému. *Ekonomický časopis*, 58(2), 126–143.
- Šmajs, J. (2008). *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Akademia.
- Šmajs, J., Krob, J. (2003). *Evoluční ontologie*. Brno: MU Kraví hora.

PhDr. Vratislav Moudr
Fakulta sportovních studií
Masarykova Univerzita
Kamenice 753/5
625 00 Brno
e-mail: moudr@mail.muni.cz

THE PHYSICAL CULTURE AND ENVIRONMENT II

This text extends the article *Physical culture and environment* which was recently published in this journal. That article gave reasons for physical culture and exercises (as well as all human cultural activities) which are not integrated functionally into the development and stability of nature, but they are integrated functionally into the growth of culture that is anti-natural.

The aim of this text is to show a different rate as well as a different mode of anti-natural impact of physical culture. Another goal is to sketch a positive natural potential. The author's concern is with the connection between physical exercises and culture by general philosophical methods (analysis, synthesis, generalization, specification, abstraction, comparison, explication, etc.). Physical exercises differ in degree of destructivity against nature and also by their different mode of impact – direct or mediated. Mediated impact is given by the intensity of connection with an economical subsystem of the culture which is strongly focused on a general consumption today. The author also is concerned with the possibility of a “biophile” orientation of culture. This possibility is hidden in the “reversion” to a natural function of the movement that is emotional, cognitive and behavioural intergrowth living systems into a natural environment. Thus the author concludes that physical culture could join the intentional “biophile” reconstruction of the culture by its nature oriented enlightenment (“naturalization”).

Key words: *evolutionary ontology, physical culture, environment, culture, nature, movement, physical exercises.*